
GORENJEC

JOSIP LAPAJNE

V objemu prelestnih višav, na bregovih divotnih planin ob srebrnočistih studenčnicah, sredi šumljajočih gozdov je njegov dom, dom izrazitega kmeta, našega Gorenjca. Trd kakor kremen ob potoku in kakor skala v planini je njegov značaj, neupogljiva volja se kosa z mogočnimi hrasti, s kljubujočimi bučečimi viharji, ki pretresajo mogočne sklade tisočletnih prirodnih stvarov.

Divota prirodnih veličin je vplivala najizraziteje na duševne velikane, ki so vzkli v kmečkemu domu in ponesli iz njega slavospeve gorenjskega raja v širni svet.

V bregovih divnega planinskega sveta se je porodila slovenska poezija, v skrivnostnem šelestu planinskega višavja je zajel Gorenjec vire blaženim zvokom bratske jugoslovanske harmonije in idila prirodnega življenja je ustvarila temelje naši umetnosti.

On sam, naš kmet – da ga opišem – nosi v sebi zdravo jedro in se ti prikupi kaj hitro, če znaš občevati z njim. V nasilju naletiš na odpor, kakršnega ne bi pričakoval. Sicer je Gorenjec rad vesel, se zanima za napredek, dasi je pri tem skrajno previden in nezaupljiv.

V medsebojnem občevanju je zelo dovtipen, večkrat občutno piker, ne vselej brez posledic. Nov naseljenec dobi še pred svojim prihodom vulgarno ime, ki ga navadno ne razveseli. Temu se ne morejo izogniti niti cele vasi, ki jih obdare sosedje s priimki, izvirajočimi iz kakih neljubih dogodkov. Svoječasno so taki nazivi in kriva pe-

resa za klobuki služila kot fantovski bojni pozivi, ki so se navadno odigravali pred mrtvaško krsto in sodnijo. Dandanes je to minilo.

Ker je vsa Gorenjska preplavljena s tujci, letoviščarji, planinci in smučarji, se je Gorenjec nehote navzel tuje navlake in pričjenja izgubljeni na pristnosti svoje izrazite »gorenjščine«. In to v svojo škodo.

Jezik ga sicer še veže na domačnost, zlasti Gorenjko, tako da tudi najmodernejša obleka ne prikrije njenega pokolenja. Izraziti »č« in »v« jo izdajata, »če je biva in te kva« njena zibelka, pa naj je tudi odeta v najfinejšo svilo.

Narodna noša, ki je Gorenjcu v vsi svoji slikovitosti tako lepo pristojala in ki je v harmoničnem skladu s narodo svedočila toliko zdravega, bujnega življenja, se je umaknila modernemu, nenavadnemu lišpanju in čaka po skrinjah, ki so se z njo vred umaknile neokusnim, navadnim omaram, da jo razgloje zob časa.

Z narodnim odelom je preminula ona nepozabna idila kmečkega življenja, idila, ki je tvorila bistvo pristnega Gorenjca od zibeli pa do rakve.

Ob trticah se je započejala ljubezen gorenjskih parov, pri pranju štren se je hladila vroča kri razpaljenih skrivnosti, s platnom so oblagali težke skrinje nevestam, vonjavo zapeljivi so bili snežnobeli rokavci mlade devojke, na domačem platnu je vzkliko mlado življenje krepkih novorojenčkov, ki so se razvijali v zdravem odelu

iz domačega platna v krepke mladenci in ponosne može vse tja do mrtvaškega odra in preko.

S kmetij so izginile črede ovac, izginile idilične pastirske piščali in skoraj ni več sledov o težkih jerhovinah, simbolu gorenjske kremenitosti. Značilni krivci so se umaknili polugospodskim klobukom, mehki dolgi škornji modernim nizkim čevljkom.

Zimski kožuhi, volnena odela se pomilovalno ozirajo po zmrzujočih mladeničih, s svilo obloženih dekljih.

O zlati časi, ki ste bili res zlati! Za vaše dni je bahavi Gorenjec rožljaj z zlatniki v svojih težkih mošnjah, danes pa toži o težki gospodarski krizi, ker hčerki niti žepa ni več treba pri lahkem modernem krilcu.

V borbi za kruh in proti tuji konkurenci si je moral Gorenjec že opetovano preurediti in izboljšati vse svoje gospodarstvo, deloma seveda prisiljen tudi po oblastvenih odredbah.

Širne pašne dobrane, z grmičevji porasle, je moral – rad ali nerad – spremeniti v plodna polja, največ pa jih pogozditi. Ni torej čudno, da se sredi najlepših ravnin razprostirajo temni gozdi, zlasti smrekovi nasadi. Drobni je bila na ta način odvzeta paša, izgubila je svoj pomen in morala zginiti s površja dolinskih pokrajin.

Kot poljedelec napreduje Gorenjec znatno. Z umetnimi gnojili zvišuje plodnost svoje zemlje, s pomočjo strojev pa se razbremenjuje pri svojem težavnem delu. Obilo strojnih in drugih zadrug pričuje, da ima gorenjski kmetovalec mnogo smisla za gospodarsko solidarnost in da močno zaupa složni zadržni sili.

Ker pa mu poljedelstvo kljub temu ne donša dovoljnih dohodkov, se intenzivneje peča z živinorejo, ki najlepše procvita v onih krajih, kjer razpolagajo s planinskimi pašniki, ki nanje odganjajo živino o

kresu in jo vračajo ob Malem Šmarnu. Taka živina – večinoma pingavska – je odporna, zdrava ter donša pri malenkostnih stroških lepe dohodke. Gorenjski sir zaostaja kaj malo tudi za izvrstnimi tujezemeljskimi izdelki te vrste.

Sadjarstvu Gorenjec doslej še ni posvečal zadostne pozornosti, in sicer največ zato ne, ker pomladanski mraz, ki ga povzročajo zasnježene planine, navadno ogroža razvoj cvetja, ob dobrih letinah pa ni mogoče spraviti sadje na trg, tako da je kmet primoran, porabiti ga za mošt in žganje. Če se uvede enotna, vztrajnejša sadna vrsta, se bo dalo premostiti tudi neprilike.

Gorenjska zima je dolga, sega v april in tudi še v maj. V teh dolgih, a vendar kratkih dneh ropočejo po bregovih, drčah in rinžah ogromne množine lesovja, bukev, smrek in mecesna, dočim se na zapečkih kmečke hiše prav marljivo razvija domača obrt, kakor pletarstvo, slamnikarstvo, čipkarstvo, sitarstvo in metlarstvo; le statve so se kaj znatno umaknile tovarniškimi izdelkom.

Gorenjec je kremenite narave in dočaka navadno visoko starost. Pri malenkostnih neprilikah si pomaga z domačimi zdravili. K zdravniku se zateče navadno šele tedaj, ko je opravil obračun s svojo vestjo, in redkokdaj že prepozno. Mazaštvo, kolomanov žegen, homeopatija in zagovarjanje je po dolinah domala že pominulo, ne tako v bolj oddaljenih hribovitih seliščih, kjer so se ohranili sloviti vseznalci, domači zdravilni pripomočki, zaupanje v mnogovrstna planinska zelišča ter razne živalske masti (lisičja mast zoper trganje, zajčja in polhova pri ozeblinah, jazbečeva proti prisadu, jelenova za omehčanje otrplih udov, pasja za otekle ude, mačja zoper reumo, smola za celitev ran itd.).

Vsake vidne bolezni se je gorenjski korenjak že od nekdanj sramoval, zato jo po nemškem nazivu (Schande) še dandanes imenuje »šanta«, ki jo skrbno prikriva; največkrat tudi popolnoma zanamari. Notranje bolezni povzročajo pogosto krče, zato jih je Gorenjec kratkomalo krstil za božjast, in to brez razlike.

Ker praznoverje ni pominulo niti pri izobražencih, je naravno, da se ga ne more otresti tudi priprosti kmetič, zlasti oni v samotnih seliščih, izpostavljenih skrivnostim vremenskih nepravil.

Na »šace« – zaklade – sicer ne veruje več, ohranil pa je spomine na pradede, ki so na križiščih klicali »hudiča« na pomoč. Da bi se znebil še teh, je postavil na križpotja božja razpela ali kapelice, ki ga varujejo zlih skušnjav in strahov.

Nepojmljiva je vera v uročenje, bodisi živine, pridelkov ali celo otrok. (Zagovor: »Ne bod' uročen od mojih oči!«) Da Gorenjca še vedno straše spomini, je pač pripisovati težkemu slovesu ob mrliški postelji in tesni skupnosti družine, ki jo medsebojno vežeta dan in noč, hiša in soba, miza in skleda.

Vse njegov up, vse njegovo delo je odvisno od neba, zato globokoverno izročja vse svoje premoženje, družino in živino v božje varstvo. Na najvidnejših obronkih si je sezidal cerkvice v čast patronom, ki jim najbolj zaupa. Svetniki mu izročajo ob rojstvu ime, oni mu odločajo čas setve, košnje in žetve,

kažejo vreme, k njim se obrača ob raznih neprilikah, boleznih in nesrečah, njim se izročja v varstvo, nje zahvaljuje za prestane bolezni in nesreče. Skratka, ves kmet in vsa kmetija sta živ koledar.

Dasi se je kmétiško življenje v teku zadnjega stoletja znatno spremenilo, je vendar Gorenjec obdržal mnogo narodnih običajev, ki ga spremljajo od krsta do ženitve, od pusta do kresa, od Velike noči do Božiča, od pogreba do Vseh svetnikov. Težave življenja si krajša s svojimi skromnimi zabavami in redkimi družinskimi prazniki. Oko se mu navzije le ob molččem pogledu na družino in dom, na polje in živino. Čas tira Gorenjca tako kakor ostale kmete k prosveti, ki mu edina more od pomoči v današnjih težkih gospodarskih neprilikah.

Gorenjska se ponaša z dobrimi občili, lepimi cestami, lepo urejenimi selišči, modernimi gospodarstvi, higijeničnimi gospodarskimi stavbami (ki prednjačijo semtertja stanovanjskim hišam), vsa je preprežena z električnimi in telefonskimi žicami in ostalimi napravami sodobne kulture.

Če je kljub vsem tem dobrinam težko vzdrževati kmetijo v gospodarskem ravnotežju, bo nujno potrebno, da Gorenjec preuredi oni pretirani napredek, ki ga je odtujil od nekdanje pristne gorenjske domačnosti in ga pognal v vrtinec meščanskega razkošja, neprimernega kmečki grudi.

Vse na svojem mestu!

Ponatisnjeno iz:

GORENJSKA

LETOVIŠKA, INDUSTRIJSKA, TRGOVSKA, OBRтна

Uredil Karl Mohorčič Novo mesto 1931

Izdal in založil »PROGRES«,

Zavod za pospeševanje mednarodnih trgovskih zvez v Novem mestu